

EESTI KIRIKULOO SELTS 1997–2022

Riho Altnurme

Tartu Ülikool, usuteaduskond

Priit Rohtmets

Tartu Ülikool, usuteaduskond

Abstract

Estonian Society of Church History 1997–2022

The Estonian Society of Church History was established only in 1997. Unlike the Estonian societies of history and theology, it was not a matter of restoring the society, but of creating a new one. The founders of the society were mainly researchers related to theology; later, however, people from a wider range of disciplines joined the society. As an association uniting enthusiasts, the resources for activity have been limited. The Faculty of Theology of the University of Tartu has been amongst the closest partners and has given the society the biggest support. Through this connection, in turn, the society has contributed to the development of church history as a scientific discipline in the Faculty of Theology (currently School of Theology and Religious Studies) and in Estonia in general. The Estonian Society of Church History has offered a welcome opportunity to bring together people from history and theology as two institutionally separate fields of research, over the years also involving many students. In the article we analyse the history of the society, diving it into different periods, and argue that the biggest achievement of the society has been the ability to bring together and involve specialists from various disciplines, finding new ways in the changing circumstances to fulfill the goals of the society to contribute to the promotion of church history as a discipline.

Keywords

church history · scientific societies · Estonian studies · historiography · contemporary history of theology

2022. aastal tähistab Eesti Kirikuloo Selts 25. aastapäeva. Sel puhul on paslik tagasi vaadata, millistes tingimustes selts sündis, kuidas selle tegevus on aastate jooksul arenenud, milline on olnud Eesti kirikuloo käekäik neil aastatel ja milline on olnud seltsi koht Eesti teadusmaastikul. See tagasisivaade on ühtpidi oluline seltsi liikmetele, et selle tegevus oleks asjalikult kokku võetud ja sel moel ajalukku kirjutatud, ent kahtlemata on sel ka laiem väärtus Eesti teadusajaloo jaoks, sest Eesti Kirikuloo Selts kujundab erialaseltsina üht peatükki meie iseseisvuse taastamise järgse Eesti riigi teadusloos.

LOOMINE¹

Kirikuloo seltside asutamine Euroopas oli tavaline 19. sajandil, mil ajalugu oli teaduste seas esirinnas ja populaarteadusena silma paistis. Üks motiividest võis olla ka vastuseis ateistlikule rünnakule ja usu kindlustamine teaduse abil, nagu seda nähti Eesti naabermaal Soomes, kus kirikuloo selts asutati 1891. aastal (The Finnish Society s.a.). Eestis ei jõutud sellise seltsi loomiseni ei 19. sajandi lõpul ega ka esimesel iseseisvusajal, siiski võib üheks seltsi loomise motiiviks 20. sajandi lõpul pidada endiste aegade juurde pöördumist – vähemalt tagasi kirikuloo kui nõukogude ajal põlu all olnud uurimisvaldkonna juurde. Ajaloo ja teoloogia – distsipliinide, millega kirikulool on ühisosa – akadeemiliste seltside taasasutamine Eestis langeb aega pärast kirikuloo seltsi loomist (nii Akadeemiline Ajalooselts kui ka Akadeemiline Teoloogia Selts taasasutati 1999. aastal).

Tugevaim eeskuju oli Soome Kirikuajaloo Selts. Mõte luua Eesti Kirikuloo Selts (EKLS)² käidi esmakordselt välja Tartus 7.–8. juunil 1996 peetud Eesti-Soome ühiskonverentsil „Eesti kirikulugu“ (Klaas 1996; Simmermann 1997a; Ketola 1997: 262). Konverentsi idee algatajateks olid peakorraldaja Pille Valgu sõnul tollane Eesti Teaduste Akadeemia Ajalooinstituudi direktor Priit Raudkivi ja Helsingi Ülikooli teoloogia-

¹ Aastate 1997–2001 käsitluses on alusmaterjalina osaliselt kasutatud varasemaid ülevaateid seltsi ajaloost (Altnurme 1999; 2003).

² Esialgselt lühendist EKS loobuti hiljem, mõeldes Eesti Kirjanduse Seltsile, kes sama lühendit juba kasutas.

magister Riho Saard (Klaas 1996). Mikko Ketola kirjeldab Eesti-poolse korraldajana Pille Valku ja projekti algatajatena Riho Saardi ning iseenast (Ketola 1997: 259). Riho Saard nimetab algatajaks ennast, viidates kirjavahetusele Priit Raudkiviga, kes on saatnud talle esimese kirja 27. septembril 1994 (Saard 2019: 306). Priit Raudkivi mäletab samuti algatajana Riho Saardi, kes tuli tema juurde ideest rääkima (Raudkivi 2022). Üle lahe naabrite suur huvi on põhjendatav muu hulgas sellega, et 1995. aastast toimis Helsingi Ülikooli usuteaduskonnas projekt „Usuelu ja kirik rahvusliku identiteedi murranguaegadel Baltikumis ja Ida-Euroopas“ (juhid Simo Heininen ja Aila Lauha), mille raames kirjutati mitmeid doktoritöid Eesti kirikuloost (Saard 2000: 7). Seltsi loomise idee hõikas konverentsi esimese päeva lõpul välja Raivo Raave (Ketola 1997: 262; Saard 2019: 307). Konverentsil loodi seltsi asutav toimkond, kuhu kuulusid Urmas Klaas, Anu Raudsepp, Edakai Simmermann, Andres Vesper, Riho Altnurme, Paavo Annus ja Pille Valk (EKLSA, Eesti Kirikuloo Seltsi loomise korraldustoimkond, 8.6.1996).³ Prohvetlikuks võib pidada Pille Valgu tollal öeldut: rääkides Eesti kirikulooga tegelemisest tulevikus, lootis Valk, et „konverentsipäevadele tagasi vaadates võiksite öelda, et seal oli algus, mitte kõrgpunkt“ (Klaas 1996).

Hoogsast algusest hoolimata kohtas EKLSi loomise plaan siiski teatud pessimismi – oli mõeldud kõigi kirikulooga tegelejate ühendamisele nii ajaloolaste kui teoloogide seast, aga seltsi loomise põhiraskus kandus pigem teoloogide poolele. Ajaloolaste seast võis kuulda hinnangut, et võib-olla on selleks siiski veel vara, ning kerkis ka küsimus eestvedajatest (EKLSA, Riho Altnurme kiri (faks) Riho Saardile, 29.4.1997). Toimkond kogunes järgmisel korral 28. novembril 1996, kui koos olid Pille Valk, Edakai Simmermann, Riho Altnurme ja kaasatud oli ka Urmas Petti. Sellel „vähendatud toimkonna koosolekul“ otsustati muu hulgas korraldada järgmine konverents 23.–24. mail (peakorraldajaks lepiti kokku Riho Altnurme) ning luua selts ametlikult konverentsi ajal,

³ Teistsuguse nimekirja (Pille Valk, Riho Altnurme, Paavo Annus, Raivo Raave, Edakai Simmermann) esitab enda mälestustele tuginedes Riho Saard (Saard 2019: 307). Mikko Ketola mainib viieliikmelist toimkonda, nimesid täpsustamata (Ketola 1997: 262). Mäletan toimkonna esimest kogunemist TÕ ajaloomuuseumis koosseisus, mis on fikseeritud ka EKLSi arhiivis säilinud osalejate nimekirjas, kes on kõik omakäeliselt nime kirja pannud (R. A.). Samas puudub EKLSi arhiivis leiduvas koosoleku protokolli (prinditud) osalejate nimekirjast Edakai Simmermann.

mida peeti sobivaks hetkeks (EKLSA, vähendatud toimkonna koosolek, 28.11.1996).

Nii saigi selts ametliku alguse 23. mail 1997, pärast asutava toimkonna korraldatud peamiselt üliõpilastööde tutvustamisele pühendatud konverentsi.⁴ Esimeheks valiti tollane teoloogiamagistrant Riho Altnurme, juhatase liikmeiks Margit Nirgi, Toivo Pilli, Riho Saard, Edakai Simmermann, Pille Valk ja Veiko Vihuri. Liikmemaksu suuruseks määrati 25–100 krooni aastas (EKLSA, asutamiskoosoleku protokoll, 23.5.1997). Tuleb märkida, et juhatus oli küllaltki suur, kui arvestada, et asutamiskoosolekust võtsid lisaks juhatase liikmeks saanutele (kellest Toivo Pilli ja Pille Valk ei saanud osaleda) osa vaid Vello Salo, Enri Pahapill, Endel Ojasild, Egle Tamm, Sulev Sova ja Marek Laane. Kaks asutajaliiget, Käty Toommägi ja Tiina Kala, ei osalenud asutamiskoosolekul, kuid on kirjas asutajaliikmete nimekirjas. Asutajaliikmeid oli niisiis 16 (EKLSA, asutajaliikmed). Põhikiri, mille koostamisega oli tegelenud kõige aktiivsemalt Toivo Pilli (Ketola 1997: 262), registreeriti mitetulundusühingute registris 14. juulil 1997 (EKLSA, kandeotsuse ärakiri, registriasi M 6646/1, 14.07.1997).

Seltsi loomist toetas Tartu Ülikooli usuteaduskond, kes võimaldas sellel kasutada oma ruume, seadmeid ning postiaadressi. Tihe side usuteaduskonnaga on püsinud kogu seltsi 25-aastase tegevuse vältel. Kirikuloos õpetamise hetkeseisu usuteaduskonnas seltsi asutamise ajal kajastab dialoog teaduskonna nõukogus seltsi tegevuse toetamise arutelult:

Marju Lepajõe⁵: „Kes meil seal ajaloolise usuteaduse õppetoolis praegu ongi?“

Pille Valk: „Sina ju oledki, Marju!“

⁴ Huvitav on märkida, et esimene ettekanne konverentsi päevakavas, „Esimene Eestimaa piiskop Theoderich“, pärines tollaselt usuteaduskonna 4. aasta üliõpilaselt ja praeguselt Vana Testamendi ja semitistika professorilt Urmas Nõmmikult (EKLSA, konverents „Eesti kirikulugu“, 23.5.1997). Üritusest annab ülevaate Edakai Simmermann (1997b; 1997c). Veiko Vihuri ja Toivo Pilli ettekanded sellelt ürituselt jõudsid (lisaks 1996. a konverentsi ettekannetele) Tartu Ülikooli ajaloo osakonna ajakirja Kleio kirikuajaloole pühendatud erinumbris 2 (20) 1997.

⁵ Marju Lepajõe oli sel hetkel ladina ja kreeka keele lektor ajaloolise usuteaduse ja ladina keele õppetoolis. Episoodi kirjeldus põhineb Riho Altnurme meenutusel.

Esimesel üldkogul põhikirja vastu võttes pani selts paika oma eesmärgid: toetada, edendada ja propageerida Eesti kirikuloo uurimist ning luua kontakte Eesti kirikuloo uurijate vahel (EKLSi koduleht 2021).⁶ Esimesel juhatusel koosolekul 5. juunil 1997 visandati lisaks tegevussuundadele ka konkreetseid plaanid edasiseks. Taheti kaasa aidata konverentsi „EELK 80“ korraldamisele, korraldada koos ühendusega Eesti Elulood 1998. aasta advendiaja algul konverents vaimulike elulugudest, tähistada Johan Kõpu 125. sünniaastapäeva 1999. aastal konverentsiga Laiuse pastoraadis, korraldada seltsi päevi erinevatel aastaegadel. Mainiti ka kristliku kultuuriloo leksikoni koostamise ning vennastekoguduse ajaloost edasise uurimise vajadust. Plaaniti hakata välja andma seltsi aasta- raamatut (EKLSA, juhatusel koosoleku protokoll nr 1, 5.6.1997).

ESIMESED AASTAD: TEGEVUS AASTATEL 1997–2001

Seltsi peamiseks tegevuseks kujunes konverentside ja ettekandepäevade korraldamine ning nii on see püsinud kogu 25-aastase tegevuse vältel. Esialgu olid seltsi ainsateks, mitteformaalseteks väljaanneteks kaks korda aastas liikmete ja teiste kirikuloohuvilisteni jõudnud seltsi infolehed, mis olid mõeldud seltsisisesel info levitamiseks ja kirikuloolase info talletamiseks. Aastal 2000 ilmus trükist seltsi esimene oma väljaanne: artiklite kogumik „Johan Kõpp 125“ (Altnurme 2000). Kahel korral peeti seltsi suvepäevi – 1998. aastal Saaremaal ja 1999. aastal Hiiu- maal. Sõbralikku toetust pakkus Soome Kirikuajaloo Selts (SKHS) – seltsi esimees külastas SKHSi viimase lahkel kutsel 1. detsembril 1997. Visiidi peakorraldajaks oli Mikko Ketola. SKHSi positsioon Soomes oli mõnevõrra teistsugune kui see, kust EKLS pidi Eestis alustama – sealse juhatusel koosolekul, millest EKLSi esindaja osa võttis, otsustati seltsile antud riikliku toetuse jagamist publikatsioonide väljaandmiseks.

⁶ EKLSi põhikirja pole selle vastuvõtmisest siiani muudetud. Seltsi kodulehekülje aadress oli esialgu <http://www.ngonet.ee/eks>, selle artikli kirjutamise ajal <https://kirikuluugu.ee/>.

Juba seltsi asutamispäevast alates alustas EKLS konverentside ja teiste ürituste korraldamisega. Esimeseks teaduslikuks ettevõtmiseks oli asutamispäeval peetud konverents „Eesti kirikulugu“, kus tutvustati peamiselt üliõpilaste uurimusi. Konverentsi organiseeris seltsi asutamistoimkond. 13.–16. septembrini 1997 toimus Tartu Ülikooli usuteaduskonna ja Kieli ülikooli usuteaduskonna korraldamisel konverents „Eestimaa, Liivimaa ja Lääne kristlus“, millest Eesti-poolsete esinejatena võtsid osa peamiselt värske seltsi liikmed.⁷ Sama võib öelda 18. oktoobril toimunud EELK 80. aastapäeva konverentsi kohta (EK 1997).

1998. aastal alustas selts juba enda koosolekute ja muude teaduslike ettevõtmistega, viies ellu seltsi loomisel kavandatud. Esimeseks seltsi korraldatud ürituseks oli Riho Saardi pikaajalise töö tulemusena valminud „Eesti kirikuajaloo bibliograafia“ esitlemine seltsi koosolekul 30. märtsil (Saard 1998; Raudvassar 1998).

30. augustil tähistati Laiusel mälestusjumalateenistuse ja kõnekoosolekuga kauaaegse Laiuse kirikuõpetaja, liturgikaspetsialisti ning kirikulaulude eesti keelde tõlkija dr Paul Roderich Bidderi 90. surmaaastapäeva. Ürituse korraldajaiks olid kohalik luteri kogudus ning EKLS, eestvedajaks *pastor loci* Margit Nirgi (EKLSA, infoleht nr 3, jaanuar 1999).

1. detsembril 1998 toimus Tartu Kirjanduse Majas seltsi ettekandepäev „Eluloo ja ajaloo seotus“. Keskenduti vaimulike elulugudele ja nende sidemele kiriku ajalooa. Muuhulgas tutvustati seltsi suvise elulugude kogumise ekspeditsiooni tulemusi ja kuulati ülevaadet Eesti Rahva Muuseumi ekspeditsioonidest. Peakorraldaja Edakai Simmermann on pikka aega tegelenud luteri vaimulike elulugude kogumisega (EKLSA, Eluloo ja ajaloo seotus).

25. mail 1999 korraldas EKLS ettekandepäeva, mis jätkas 1997. aasta konverentsi traditsiooni, andes võimaluse oma uurimistöö tutvustamiseks ka üliõpilastele. Ettekannete temaatika ulatus 18. sajandi kirikuõigusest Nõukogude religioonipoliitikani.⁸

Pikalt planeeritud ühe 20. sajandi tähtsaima Eesti kiriku- ja haridustegelase Johan Kõpu 125. sünniaastapäeva tähistamine kujunes tänu

⁷ Konverentsi ettekanded avaldati kahes keeles Siret Rutiku ja Reinhart Staatsi toimetatuna (1998).

⁸ Üritusest tegid saate Eesti Raadio ja Pereraadio.

Tartu Ülikooli ja luteri kiriku ühinemisele korraldajate ringiga küllalt suurejooneliseks. 27.–28. novembril 1999 peeti Tartu Ülikooli aulas ja Laiuse seltsimajas Kõpule pühendatud konverents (Jürgenstein 1999), mille ettekannetest koostas esimees kogumiku „Johan Köpp 125“. Lisaks konverentsile toimus Laiuse kirikus pidulik jumalateenistus, kus jutlustas EELK peapiiskop Jaan Kiivit. Artiklikogumiku kõrval jäi konverentsist mälestuseks ka videosalvestis. Seltsi poolt olid ürituse peakoordinaatoriteks Tartus Pille Valk ja Laiusel Margit Nirgi (EKLSA, infoleht nr 4, juuni 1999; Altnurme 2003: 215).

2000. aastal kaitsesid nii seltsi esimees Riho Altnurme kui aseesimees (alates veebruarist 2000) Riho Saard doktorikraadi teoloogias, vastavalt Tartus ja Helsingis töödega „Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik ja Nõukogude riik 1944–1949“ (Altnurme 2000) ning „Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917“ (Saard 2000). 8. mail 2000 korraldas EKLS Riho Saardi ja Helsingi Ülikooli õppejõu Mikko Ketola Eesti kirikuloo teemaliste dissertatsioonide esitluse Tartu Ülikoolis (Jürgenstein 2000). Ketola kaitses 2000. aastal Helsingi Ülikoolis doktoritöö rahvusküsimusest Eesti luteri kirikus 1920.–1930. aastatel (Ketola 2000).

2000. aasta möödus eelkõige suurürituse ettevalmistamise tähe all. 19. ja 20. jaanuaril 2001 toimus senistest suurejoonelisim EKLSi üritus: konverents „Eesti kirikulugu viimasel aastatuhandel“, mis korraldati koostöös Tartu Ülikooli usuteaduskonnaga. Lisaks ülevaate andmisele Eesti kirikuloost ja selle uurimisseisust tähistati ka 700 aasta möödumist dominiiklaste jõudmisest Tartusse. 21 ettekannet jaotusid järgmistesse sessioonidesse: 700 aastat dominiiklasi Tartus, kesk-, professionaalseerumis- ja uusaeg Eesti kirikuloos, Tartu ülikooli usuteaduskond 19. sajandil, 20. sajand Eesti kirikuloos, Eesti kirikukunstilugu. Lisaks kodumaistele ajaloolastele ja teoloogidele esinesid konverentsil väliskülalised Saksamaalt (Otto H. Pesch, Reinhart Staats), Itaaliast (Walter Senner), Šotimaalt (Nicholas Hope) ja Soomest (Jouko Talonen, Mikko Ketola, Mikko Malkavaara). Ladinakeelse avakõnega „Ära karda, sa pisi ke karjake (Lk 12:32)“ esines EKLSi auväärne liige Vello Salo. Konverentsile sai üldiselt osaks väga positiivne vastuvõtt (Jürgenstein 2001).⁹

⁹ Lisaks Eesti Raadiole ja Pereraadiole kajastas üritust televisioon – uudistesaade „Aktuaalne kaamera“.

Seltsi tegevust sel perioodil kajastasid ning edastasid liikmeile infot Riho Altnurme koostatud infolehed (EKLSA, infoleht nr 1, detsember 1997; nr 2, juuni 1998; nr 3, jaanuar 1999; nr 4, juuni 1999). Infolehe väljaandmist alustati püüdlusega anda ülevaadet toimunud üritustest (nr 1), hiljem piirduti viidetega ürituste kohta ajakirjanduses ilmunud artiklitele, toimunud sündmuste fikseerimisega rubriigis „Kroonika“, eelteadete andmisega tulevate ürituste kohta ning ilmunud teaduslike tööde loetlemisega rubriigis „Eesti kirikuloo jooksev bibliograafia“. Viimane rubriik oli omamoodi eeltöök Riho Saardi bibliograafia võimalikule järjele (mida kavandati elektroonilise väljaandena veebilehel). Enamik infolehti jõudis huvilisteni e-posti manusena. Viimane, viies infoleht ilmus veebruaris 2000 (Altnurme 2003: 215).¹⁰

Esimene artiklite kogumik ilmus novembris 2000 ehk täpselt aasta pärast Kõpu juubelikonverentsi. Tartu Ülikooli kirjastuses välja antud trükis sisaldas EELK peapiiskopi Jaan Kiiviti Laiusel peetud jutlust ja suuremat osa konverentsi ettekannetest. Lisatud oli artikkel Mikko Ketolalt, kes algselt konverentsist osa võtta soovis, kuid ajapuudusel seda teha ei saanud (Johan Kõpp 125 2000).

Sel perioodil korraldati kahel korral seltsi suvepäevi – mõlemal juhul Eesti suursaartel ning mõeldud olid need kohalikele huvilistele kirikuloo ja kirikulooseltsi tutvustamiseks. Esimene seltsi suvepäev peeti 10. juulil 1998 Saaremaal Kaarmal (Suurvärav 1998) paljuski tänu kohaliku kirikuõpetaja Hannes Nelise initsiatiivile ja korraldustööle. Korraldajate hinnangul olid kohal kõik, kes Saaremaal toona kirikuloo vastu huvi tundsid. Ettekandeid tegid nii kohalikud (kiriku)ajaloo-uurijad kui ka Riho Altnurme, kes tutvustas ühtlasi EKLSi. Samuti mahtus päevakavva Kaarma valla ajalugu tutvustava raamatu esitlus. Päeva lõpuks laekus seltsi juhatusel kolm avaldust liikmeks astumiseks.

Teine suvepäev 18. juunil 1999 Hiiumaal Kärddlas kujunes pisut teistsuguseks. Ilmselt kohapealse korraldustöö nappuse tõttu oli Riho Saardi ettekannet Helsingi Püha Pauluse kogudusest ja selle Hiiumaalt pärit liikmetest tulnud kuulama lisaks seltsi esimehele vaid üks kuulaja. Ettekanne siiski toimus ning diskuteeriti ka Hiiumaa kirikuelu üle minevikus ja tänapäeval (Altnurme 2003: 216).

¹⁰ Seda infolehte EKLSi arhiivis pole.

VAIKELU 2002–2004 JA UUS ALGUS 2005. AASTAL

Juba septembris 2001 näis seltsi tegevus esimehele väheaktiivne (Altnurme 2003: 216), ehkki Kielis asuv kirjastus Friedrich Wittig Verlag andis 19. ja 20. jaanuaril Tartus toimunud rahvusvahelise konverentsi ettekannetest välja esindusliku kogumiku (Estonische Kirchengeschichte 2001). Ühtlasi valmis artikkel seltsi tegevusest aastatel 1997–2001, mis ilmus hiljem Mikko Ketola soomekeelses tõlkes ja mille kokkuvõttes tõdes esimees: „Kas EKLS jääbki oma liikmeid lõdvalt ühendavaks suhteliselt informaalseks organisatsiooniks, mis korraldab üksikprojektidena aeg-ajalt konverentse ja annab välja raamatuid, näitab aeg“ (Altnurme 2003: 216). Esimehe seisukohast vaadates olid EKLSi juhatuse liikmed hõivatud teiste projektidega, suheldes omavahel vaid mitteametlikult. Riho Altnurme ise oli 2001–2004 tegev rahvusvahelise (Euroopa Liidu 5. raamprogrammi) projektiga „Kirikud ja Euroopa integratsioon“, temast oli saanud seoses sellega usuteaduskonna vanemteadur ning 2003. aasta kevadel ootamatult ka dekaani kohusetäitja, mis tähendas senisest suuremat töökoormust. Teised juhatuse liikmed ei näidanud samuti initsiatiivi ja nii jäigi töö mõneks ajaks soiku.

Uus elavnemine leidis aset 2005. aastal, mil 16. aprillil toimus taas seltsi üldkogu. 30. märtsil välja saadetud kutses öeldi: „Eesti Kirikuloo Selts pole tükil ajal aktiivselt tegutsenud, ehk on aeg ellu ärgata! Saame kokku ja arutame asja“ (EKLSA, üldkogu kutse, 30.3.2005). Üldkogu protokollis nenditakse sama: „EKLS on olnud varjusurmas, seda eelkõige juhatuse liikmete liigse hõivatuse tõttu.“ Osalejate hulgast on küll ka arvatud, et „ehk on seltsiliikmed olnud liialt hõivatud kirikuloo uurimisega?“ (protokollis mustandis ütlejaks K. L., ilmselt Kristjan Luhamets). Küllap vastas osalt tõele seegi.

Teiste seas osales koosolekul külalisena Kristjan Luhamets, aktiivne kirikuloohuviline üliõpilane, kellest esialgu küll seltsi liiget ei saanud (astus liikmeks 2019). Teised tollased külalised – usuteaduskonna üliõpilased Triin Vavilov (Käpp), Ursula Haava ja Ott Ojaperv (tänapäevane Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) piiskop Eelija) ning ajaloolane Andres Andresen, kelle liikmeavaldus pärineb juba 2004. aastast ja kes protokollis on osavõtjate nimekirjast puudu, kuigi tekstist nähtub siiski

tema osalemine – võeti koosolekul liikmeks vastu ja nad lülitusid aktiivselt seltsi tegevusse. Samamoodi pärinevad 16. aprillist Kaisa Kirikali ja Anna-Liisa Vaheri avaldused, kes samuti seltsiga liitusid. Seltsi senistest liikmetest olid üldkogul kohal vaid Riho Altnurme, Andres Vesper, Edakai Simmermann ja Sulev Sova. Otsustusvõimeliseks tegid koosoleku Riho Altnurmele antud 10 liikme volitused. Koosoleku tulemusena moodustati seltsi uus juhatuse: esimehena jätkas Riho Altnurme, aseesimeheks sai Riho Saard, laekuriks Andres Andresen, juhatuse liikmeks Andres Vesper ja sekretäriks Ursula Haava. Liikmemaksu suurus määrati 100 krooni, üliõpilastele aga 25 krooni (EKLSA, protokoll mustand, 16.4.2005; üldkoosoleku protokoll, 16.4.2005).

Kui seni oli selts korraldanud konverentse, suvepäevi ja vähesel määral tegelenud ka kirjastamistööga, siis 2005. aastal lisandus neile ettekandekoosolekute formaat, mis saigi peamiseks kooskäämise vormiks ja on sellisena püsinud praeguseni. Ettekandeid kutsuti pidama nii üliõpilastööde autoreid kui ka professionaalseid teadlasi. Juba 19. mail toimuski esimene kohtumine: Janis Tobreluts esines ettekandega EELK arhiivide olukorrast.

Andres Vesper oli seni omal kulul veebilehte ülal pidanud, ta vabastati liikmemaksu kohustusest ja avaldati talle ta töö ja vaeva eest tänu. Kodulehe edasiarendamisele pöörati suurt tähelepanu, siiski suuremat murrangut selles osas esialgu ei toimunud.

27. mail 2005 valis Tartu Ülikooli nõukogu seltsi esimehe Riho Altnurme kirikuloo professoriks. See amet tähendas ühelt poolt kohustust tegelda kirikuloo uurimise populariseerimisega ning teisalt võimaldas see senisest aktiivsemalt kaasata kirikuloohuvilisi üliõpilasi. Sajandi vahetuse järel suurenes nende üliõpilaste arv, kes otsustasid oma lõpuvõi magistritöö kirjutada kirikuloo valdkonnas. Sel viisil hakkas seltsi tegevus järjest rohkem sulanduma kirikulooalase tegevusega usuteaduskonnas, milles oli Altnurmega sama oluline roll mängida kirikuloo dotsendil Urmas Pettil, kes küll seltsi ei kuulunud, ent võttis selle koosolekute aeg-ajalt osa. Lisaks Altnurmele ja Pettile tegelesid Eesti kirikulooa ka Marju Lepajõe ja tema juhendatavad üliõpilased, uurides kesk- ja varasaja teemasid.

Uus algus tähendas seltsi jaoks intensiivsemat ettekandekoosolekute pidamist. Järgmiste ettekannete kuulamiseks koguneti juba 10.

novembril 2005. Selleks ajaks oli liikmete arv veelgi kasvanud. Koosolekust võttis osa näiteks mais liitunud Priit Rohtmets (EKLSA, Priit Rohtmetsa avaldus, 8.5.2005). 2005. aasta usuteaduskonna kevadpeol 9. juunil olid liikmeavaldused kirjutanud veel Helen Põllo, Peeter Espak, Triin Vakker ja Tõnis Kark, kes kõik olid tollased usuteaduskonna üliõpilased (EKLSA, Helen Põllo, Peeter Espaki, Triin Vakkeri, Tõnis Karki avaldused, 9.6.2005). Niisiis astus aasta jooksul seltsi liikmeks 10 usuteaduskonna üliõpilast. Ka edaspidi oli seltsi liikmete juurdekasvu üheks oluliseks allikaks just usuteaduskonna üliõpilaskond. Nii näiteks astusid 2006. aastal seltsi liikmeks Mariina Viia, Liina Danilson ja Atko Remmel ning 2008. aastal Andrei Sõtšov. Passiivseks jäänud liikmete kohta väljaarvamisotsuseid ei tehtud, mõnel juhul taastus hiljem nende aktiivsem osavõtt.

Seoses uute liikmete lisandumise ja seltsi tegevuse elavnemisega kujunes 2006. aastaks välja kord, mille kohaselt kevadine üldkoosolek toimus Tartus ja sügisene ettekandekoosolek Tartust väljaspool. Tõsi, aastate jooksul ei suudetud sellest põhimõttest sugugi alati kinni pidada, küll aga oli seltsil piisavalt elujõudu, et kaks korda aastas Tartusse ettekandeid pidama koguneda.

Esialgu leidsid sügiskoosolekud aset lausa mitmepäevaste sügispäevadena. Seltsi liige Anna-Liisa Vaher sai 2006. aastal Tarvastu Peetri koguduse vaimulikuks ja järgmised kolm aastat koguneti tema kutsel sügiseti Tarvastu pastoraati. Sügispäevad töid ettekandeid kuulama sealse koguduse liikmeid ja vallajuhte, nii et sel viisil pälvivad need ka kohalikus elus üksjagu tähelepanu.

Jätkuvalt täienes seltsi liikmeskond. 2006. aastal esines sügispäeval ettekandega toonane luteri kiriku vaimulik ja hilisem EAÕK preester Roland Tõnisson, kes võeti ka seltsi liikmeks. Samuti andsid seltsi sügispäevad ja muud ettekandekoosolekud jätkuvalt võimaluse üliõpilastele oma lõpu- või magistritööde lähemaks tutvustamiseks.

Seltsi koosolekutel peetud ettekannete seas torkasid üha enam silma 19.–20. sajandi teemad. Harvem peeti ettekandeid üldkirikuloo alal või keskaja kirikuloost. Küllap tingis selle nii Riho Altnurme kui ka Urmas Petti teaduslik huvi 19. sajandi usulise mõtte ja 20. sajandi kirikuloo vastu, aga ka seltsi uute liikmete uurimisvaldkonnad, milles keskenduti peaaesjalikult just 19. ja 20. sajandile.

KÜPSEMISE AASTAD: SELTS 2006–2017

2006. aastal vahetas Priit Rohtmets seltsi juhatuses välja senise aseesimehe Riho Saardi ja Atko Rimmel juhatuse liikmena Andres Vesperi. Esimehena jätkas Riho Altnurme, sekretärina Ursula Haava ja laekurina Andres Andresen. Sellises koosseisus tegutses juhatus kuni 2017. aastani ja see moodustab seltsi ajaloos omaette peatüki.

Hoolimata liikmeskonna järjekindlast kasvust ja erialalisest mitmekesisusest (ajaloolased, teoloogid, õigusteadlased jt erialade esindajad) oli seltsi näol tegemist ühe distsipliini erialaorganisatsiooniga. See aitas seada seltsile konkreetsed sihid, ent teisalt seadis ka piirid. Seetõttu ülearu ambitsioonikaid plaane seltsi tegevuse laiendamiseks neil aastatel ei tehtud. Tegutseti teadmises, et kirikuloolane teadustöö toimub eri uurimisasutustes ning seltsi eesmärk on kirikuloolaste koondamine ja kirikuloo propageerimine. Viimase paremaks õnnestumiseks pöörati tähelepanu veebilehe arendamisele. Seni Andres Vesperi veetud kodulehe haldamise võttis üle Atko Rimmel, kes kujundas 2010. aastal seltsile uue kodulehe aadressil www.kirikulugu.ee. Koduleht on sellest ajast olnud väravaks, mille kaudu on reklaamitud oma tegevust – ettekandekoosolekutest kuni liikmete kirjutisteni. Ehkki selts kavandas ka Eesti kirikuloo bibliograafia lisamist seltsi kodulehele ning bibliograafia järjepidevat täiendamist, ei ole see praeguseni õnnestunud.

Kirikulugu uurimissuunana arenes neil aastatel jõudsalt edasi. Kaitsti rohkelt doktoritöid, millest rõhuv osa oli seotud just Eesti kirikuloo uurimisega: 2006. aastal jõudis väitekirja kaitsmiseni Aira Võsa tööga „Johann Georg Gichtel – teosofiilise idee kandja varauusaegses Euroopas“ (Võsa 2006), 2007. aastal doktoritööga „Hugo Bernhard Rahamägi, EELK teine piiskop 1934–1939“ Veiko Vihuri (Vihuri 2007), 2008. aastal tööga „Tallinna Linnaarhiivi *Tractatus moralis de oculo*“ Meelis Friedenthal (Friedenthal 2008) ja tööga „Eesti Õigeusu piiskopkond nõukogude religioonipoliitika mõjuväljas 1954–1964“ Andrei Sõtšov (Sõtšov 2008). 2010. aastal kaitses doktoritöö teemal „Heinrich Stahli pastoraalne tegevus Rootsi Läänemere provintsid 17. sajandi esimesel poolel“ Piret Lotman (Lotman 2010), 2011. aastal doktoritöö „Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008“ Ringo Ringvee (Ringvee 2011) ja doktoritöö „Religioonivastane võitlus Eesti NSV-s aastail

1957–1990. Tähtsamad institutsioonid ja nende tegevus“ Atko Rimmel (Rimmel 2011) ning 2012. aastal töö „Teoloogilised voolud Eesti Evan-geeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934“ Priit Rohtmets (Roht-mets 2012).

Doktoritööde kaitsmine oli märgiks uue kirikuloolaste põlvkonna pealekasvust, kelle töö tulemusena astus Eesti kirikuloo alane uurimis-töö suure sammu edasi. Avardusid uurimissuunad ja kasvas teaduspubli-katsioonide arv. Neil aastatel ilmusid ka mitmed Eesti kirikulugu puudu-tavad kogumikud, koguteosed, monograafiad ja kirikuloolased tõlked: 2006. aastal nägi ilmavalgust kogumik Eesti teoloogilise mõtlemise aja-loost (Eesti teoloogilise mõtte 2006), 2007. aastal monograafia Johan Kõpust (Rohtmets 2007), 2008. aastal Riho Saardi monograafia liberaal-teoloogia ajaloo Eestis (Saard 2008), 2009. aastal koguteos „Eesti oiku-meenia lugu“ (Eesti oikumeenia lugu 2009), 2013. aastal tõlkevalik Mar-tin Lutheri tekstidest (Luther 2013) ja samal aastal Riho Saardi kristluse ajaloo üldkäsitlus (Saard 2013).

Teadustöö edenemisel ja noore generatsiooni kirikuloolaste tööle hakkamisel mängisid olulist rolli Eesti Teadusfondi (hilisema Eesti Tea-dusagentuuri) rahastatud projektid „Kirikute ja riigi suhted Eestis 20. sajandil“, „Eesti teoloogilise mõtlemise ajalugu“ ja „Tartu teoloogia 19. sajandil: keiserliku Tartu ülikooli usuteaduskonna roll Eesti kiriku- ja kultuuriloos“ ning haridus- ja teadusministeeriumi (HTM) sihtfinant-seering teemale „Sekulariseerumine (deinstitutsionaliseerumine ja dekrastianiseerumine): religioon Eestis uusajast tänapäevani“. Samuti tegeldi neil aastatel pagulaseestlaste koguduste arhiivide korrastamise ja Eestisse transportimisega (projektide rahastajaks olid HTM ja Rah-vusarhiiv), mille käigus käisid seltsi liikmed Põhja-Ameerikas ja mitmes Euroopa riigis arhiividega tööd tegemas. Eesti oikumeenia loo kirjutamist ja avaldamist toetas Eesti Kirikute Nõukogu.

See, et kirikuloo valdkond edenes, avaldas mõju ka seltsile. Selts sai paigaks, kus selle liikmed oma valmivat või juba avaldatud teadustööd tutvustasid. Selle kõrval andsid jätkuvalt tooni noorte kirikuloolaste üli-õpilastööde põhjal tehtud ettekanded. Seltsi liikmeskond jätkas tasapisi kasvamist, sest jätkuvalt kasvas ka uute kirikuloolaste ring. 2008. aastal liitusid seltsiga Marita Paas (EKLSA, Marita Paasi avaldus, 13.11.2008) ja Kaia Ivask (EKLSA, Kaia Ivaski avaldus, 13.11.2008), 2009. aastal liitus

seltsiga Toomas Schvak (EKLSA, Toomas Schvaki avaldus, 10.12.2009), 2012. aastal liitusid seltsiga Siiri Rebane (EKLSA, Siiri Rebase avaldus, 25.5.2012) ja Indrek Pekko (EKLSA, Indrek Pekko avaldus, 25.5.2012), 2013. aastal Janek Mägi (Isa Orenti) (EKLSA, Janek Mägi avaldus, 9.5.2013), 2014. aastal Jaan Bärenson (EKLSA, Jaan Bärensoni avaldus, 23.5.2014). Seltsi koosolekutest sai kirikuloolaste kooskäimise koht ja sel moel täitis selts talle loomise ajal pandud ülesannet. Jõudumööda jätkati traditsiooni, mille kohaselt toimus seltsi üldkoosolek kevadeti Tartus ja sügiskoosolek mõnes muus Eestimaa paigas. Viimane, järjekorras kolmas seltsi sügispäev Tarvastus toimus 2008. aastal, 2012. aastal koguneti Põltsamaa kiriku leeritoas, 2015. aastal EAÕK Püha Platoni nimelises kirikukeskuses.

Teisalt sai umbes 2013. aastaks selgeks, et seltsi liikmeskond pole kirikuloolase tegevuse tutvustamise ja diskussiooni edendamise mõttes ammendav varasalt, vaid seltsi ettekandekoosolekute organiseerimisel tuleb pilk pöörata kirikulugu puudutavale uurimistöele laiemalt. Sellele vajakajäämisele tähelepanu pöörates kutsus seltsi juhatus ettekandeid pidama kolleege, kel seltsiga varasem kokkupuude puudus, ja ärgitas üles astuma neid seltsi liikmeid, kes olid olnud vähem aktiivsed. Sellega seoses seltsi tegevus elavnes ja mitmekesisus ning mitmed ettekannetega esinenud ajaloolased, õigusteadlased jt astusid seltsi liikmeks.

Teiseks tegevuse elavdamise vormiks oli mõnele konkreetsele teemale või tähtpäevale pühendatud ettekandekoosolekute korraldamine. Neist esimene toimus 2014. aastal ja oli pühendatud kohaloolistele uurimustele, kus sõna said koguduste ajalooramatute autorid ja toimetajad: Merle Prass-Siim kõneles raamatust „Piiskopi ja keisri kaitse all. Paldiski Nikolai kogudus 1769–2012“, Üllar Salumets raamatu „Urvaste 600-aastane kirik“ koostamisest, Janis Tobreluts „Simuna kirikukroonika 1691–1919“ toimetamisest ning Toomas Schvak „Nõmme Ristija Johannese kogudus: uurimus Tallinna Nõmme õigeusu koguduse ja kiriku 90-aastasest ajaloost“ ja „Õigeusk Võrtsjärve kallastel: Rannu Issanda Jeruusalemma Minemise koguduse ja kiriku lugu“ kirjutamisest. 2015. aasta mais peetud ettekannetes keskenduti keskaja kirikuloo uurimisele, oktoobris toimunud ettekandekoosolekul aga õigeusu teemadele.

2016. aastal tähistati Tartu Ülikooli senati saalis seminariga „Eesti ja Soome koostöö – kirikud ja kirikuloolased“ kahekümne aasta

möödumist Tartus toimunud Eesti-Soome kirikuloolaste konverentsist. Soomest saabusid selleks puhuks külalised Mikko Ketola, Jukka Yrjölä ja Jouko Talonen. Seminarile järgnes ühine lõunasöök (EKLSA, Eesti ja Soome kirikuloolaste ühisseminar „Eesti ja Soome koostöö – kirikud ja kirikuloolased“, 30.5.2016).

2017. aasta kevadel pidas selts ettekandepäeva, mis oli pühendatud luterliku reformatsiooni 500. aastapäevale. Selle raames pidas 2. juunil ettekande Juhan Kreem, kes kõneles teemal „Peateed ja põiktänavad. Tähelepanekuid Liivimaa reformatsiooni historiograafia kohta“.

Alates 2005. aastast on seltsil kontakt rahvusvahelise kristluse ajaloouurimise katuseorganisatsiooniga Commission Internationale d’Histoire et d’Etudes du Christianisme (International Commission for History and Studies of Christianity, CIHEC), mille esindusorganisatsioonina Eestis kirikuloo selts praeguseni tegutseb. Riho Altnurme on aastate jooksul osalenud CIHECi aastakonverentsidel ja 11.–13. juunil 2012 toimus Tartus rahvusvaheline konverents „Religion and Resistance in Europe from the Middle Ages to 21st Century“, mille organiseerijate seas olid nii CIHEC kui EKLS. Sel kolmepäevasel konverentsil astusid ettekannetega üles ka mitmed Eesti kirikuloolased ning valik ettekandeid avaldati Usuteadusliku Ajakirja erinumbris, toimetajateks Riho Altnurme ja kirikuloo vanemteadur Irina Paert (Religion and Resistance 2013).

UUE HOOGA EDASI: SELTSI TEGEVUS ALATES 2017. AASTAST

19. juunil 2017 kogunenud üldkoosolek valis seltsile uue juhatuse. Seltsi asutamisest alates selle esimeheks olnud Riho Altnurme mainis oma sõnavõtus mitmekümneaastasele tegevusele tagasi vaadates, et ehkki on kirikuloolasi, kes seltsi ei kuulu, on seltsi koosolekutest aastate jooksul saanud kirikuloolaste kohtumiskoht. Kui välja jätta mõni erandlik aasta, siis on selts pidanud regulaarselt kaks korda aastas koosolekuid ja selle tegevust on suudetud ühendada suuremate teadusprojektidega. Samuti kuulub selts rahvusvahelisse kirikuloolaste katusorganisatsiooni. Esi-mees soovis juhtimise üle anda, pidades 20 aastat igati piisavaks ajaks

juhirollis. Aseesimees Priit Rohtmets lisas, et selts on jõudnud punkti, kus kogu seltsi juhtimises oleks tarvis verevahetust. Selleks oli senine juhatus pidanud konsultatsioone ja nende tulemusena sai selts oma kahekümnendal tegutsemisaastal uue esimehe, aseesimehe ja juhatuse. Seltsi etteotsa asus Toivo Pilli, aseesimeheks valiti Madis Maasing ja laekuriks Tanel Koor, kes mõlemad liitusid seltsiga 2017. aastal (EKLSA, Madis Maasingu avaldus, 19.6.2017; Tanel Koori avaldus, 2.6.2017), sekretäriks Toomas Schwak. Vanast juhatusest jätkas järjepidevuse hoidjana senine aseesimees Priit Rohtmets, kellest sai juhatuse liige. Riho Altnurme valiti aga revisjonikomisjoni esimeheks. Rohtmets mainis uue juhatuse valimise järgses sõnavõtus, et loodetavasti jätkab selts sama rütmiga ehk kahel korral aastas ettekandekoosolekute pidamisega, kusjuures neist kevadine toimub Tartus ja sügisene kusagil mujal Eestis. Samuti rõhutas Rohtmets vajadust hoida seltsis peetavates ettekannetes tasakaalu vanema ja uuema kirikuloo vahel ning jätkata mõnele konkreetsele ajaloosündmusele või teemale pühendatud ettekandekoosolekute korraldamisega (EKLSA, esimehe aruanne 2017. aasta kohta, 10.5.2018).

2017. aasta sügisel peetigi järjekordne temaatiline ettekandepäev, kus keskenduti revolutsioonilise 1917. aasta sündmuste mõjule kirikuelule. Koosolek toimus esmakordselt Tallinna Ülikoolis ning ettekannetega esinesid Tõnu Tannberg teemal „Rahvusküsimus 1917. aasta Vene revolutsioonis“, Irina Paert teemal „The church revolution in Russia and in the Baltic provinces“ ja Riho Saard teemal „Luterlaste 1917. aasta koosolekud ja kongressid Eestis. Kirik vormimuutuse otsingul: Eesti vabakirik *versus* Eesti vaba rahvakirik *versus* vaba rahvakirik Eestis“.

Eesti riigi sajanda aastapäeva puhul pidas õigusteadlane Merilin Kiviorg 2018. aasta mais ettekande „Kiriku ja riigi suhteid reguleerivatest seadustest Eestis 100 aasta löikes“. Ühtlasi astus Kiviorg ka seltsi liikmeks (EKLSA, üldkogu protokoll, 24.5.2018).

Juubeliaastal nägi aastatepikkuse töö tulemusena viimaks ilmavalgust Eesti kirikuloo õpik (Eesti kiriku- ja religioonilugu 2018). See oli ajalooline hetk, sest varem oli õppetöös kasutatud 1938. aastal ilmunud esimese eestlasest kirikuloo professori Olaf Silla kirikuloo õpikut, millele oli lisatud Vello Salo koostatud nõukogude aja kirikuloo osa. Õpikut esitleti 18. märtsil 2018 Tartu Ülikooli Jaani kirikus. Raamatu autorite seas on 21 oma eriala tippu Eestis, kellest ligi pooled kuuluvad kirikuloo

seltsi liikmeskonda. 2018. aasta detsembris ilmus Riho Saardi käsitlus Eesti kristluse ajaloost, millesse olid ekskurssidega panustanud ka mitmed teised oma ala asjatundjad (Saard 2018). Samal kuul ilmus riigi 100. sünnipäeva tähistamiseks veel Priit Rohtmetsa sulest siseministeeriumi väljaandel Eesti riigi ja usuliste ühenduste ajaloo üldkäsitlus „Riik ja usulised ühendused“ (Rohtmets 2018), millele lisandus mais 2019 EV100 raamatusarjas populaarses laadis käsitlus „Eesti usuelu 100 aastat“ (Rohtmets 2019).

2017. aastal ametisse astunud juhatus panustas uue hooga ettekandekoosolekute organiseerimisse, milleks kohtuti regulaarselt mitu korda aastas. Jätkatud on tavaga korraldada sügisene koosolek Tartust väljaspool. 2018. aasta oktoobris toimus sügiskoosolek EELK Usuteaduse Instituudis, kus Jüri Kivimäe esines teemal „Kuidas lugeda Georg Mülleri?“, 2019. aasta novembris aga Tallinna Toomkiriku käärkambris, kus ettekannetega astusid üles Veikko Varik, kes kõneles teemal „Täiendusi senisele eestlaste 17.–18. sajandi matusekultuuri puudutavale narratiivile“, ja Merike Kurisoo teemal „Kirikuruumi ja pildikultuuri muutumisest katoliiklikust luterlikuks varauusaegses Tallinnas“. 2020. aasta detsembri algul toimus ettekandekoosolek Tartust Tallinnasse kolunud Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liidu Kõrgema Usuteadusliku Seminari ruumides. See oli taas nn teemakoosolek, pühendatud Tallinna ajaloo neljakõitelisele koguteosele ja kunstiajaloolisele uurimusele „Indifferent Things. Objects and Images on Post-Reformation Churches in the Baltic Sea Region“. Ettekannetega esinesid Tiina Kala teemal „Kirikuloo käänuline tee läbi Tallinna ajaloo üldkäsitluste“ ja Tiina-Mall Kreem teemal „Miks ja kuidas uurida ja tutvustada vana kirikukunsti 21. sajandil“.

Alates 2018. aastast on lisaks kodulehele seltsi info ja kirikuloo valdkonda puudutavad uudised leitavad ka seltsi Facebooki lehelt. Sama aasta üldkoosolekul otsustati, et seltsi liikmemaks jäetakse samaks, nagu see on olnud 2011. aastast: 10 eurot aastas, tudengitele 5 eurot aastas. Tasapisi on täienenud seltsi liikmeskond: 2019. aastal liitusid Immanuel Volkonski, Sven-Joonatan Siibak ja Kristjan Luhamets. 2022. aasta alguse seisuga on Eesti Kirikuloo Seltsil 42 liiget.

Tegevust jätkati ka pärast 2020. aasta varakevadel alanud koroona-kriisi, ent nii nagu teistegi teadusseltside puhul, koliti koosolekutega

osalt veebikeskkonda. 2020. aasta lõpus ja 2021. aasta mais leidsid ettekandekoosolekud ja üldkoosolek aset hübriidvormis. Seltsi liikmetel ja huvilistel oli võimalik ettekandeid kuulata nii kohapeal kui ka veebiüleandes. 2021. aasta koosolek oligi pühendatud pandeemia eesajaloo- lises kui ka nüüdisaegses perspektiivis. Meelis Friedenthal kõneles teemal „Haigused ja teoloogia“ ning Merilin Kiviorg teemal „Usuvabadus ja pandeemia“.

KOKKUVÕTE

Kui palju suudab üks teadusselts tänapäeval mõjutada oma teadusdistsipliini arengut? Arvestades praegust teaduse institutsionaalset korraldust, pole Eesti teadusseltsidel seda rolli, mis oli sarnastel erialaühendustel 19. või 20. sajandil või on mõnes teises ühiskonnas praegugi. Entusiastide ühendusena ja ilma riigipoolse finantseerimiseta ei saa selline teadusselts endale kuigi laia tegevusampluaad võtta, küll aga saab ta teha seda, mis nõuab vähem vahendeid: hoida erialaga tegelevate inimeste vahel sidet ja aidata pidada diskussiooni, valdkonda populariseerida ning kaasata huviliste laiemat ringi. Hea võimalus on muidugi see, kui suudetakse tegutseda tihedas kontaktis mõne ametliku institutsiooniga – nii nagu Eesti Kirikuloo Selts on seda aastate jooksul teinud Tartu Ülikooli usuteaduskonnaga. Märgilise tähendusega on eksisteerimine ainsa teoloogia alamdistsipliini erialaseltsina Akadeemilise Teoloogia Seltsi kõrval. Samas esindatakse üht kitsamat uurimissuunda ajalooteaduses. Sellisena pakutakse tänuväärset võimalust saada kokku ajaloo ja teoloogia kui kahe institutsionaalselt eraldatud teadusvaldkonna inimestel, ent seltsi liikmeid on ka muudest teadusvaldkondadest. Seltsi saavutuseks võib lugeda visa vastupidamist, oskust koondada ja kaasata valdkonna spetsialiste ning uute viiside leidmist muutuvates oludes, kuidas seltsi eesmärke täita. See annab lootust, et seltsi tegevus jätkub seniseid liikmeid kaasates ning uusi inimesi vastu võttes hoogsalt ja energiliselt ka edaspidi.

Bibliograafia

Arhiiviallikad

Eesti Kirikuloo Seltsi arhiiv (EKLSA)

Kaust seltsi dokumentidega asub TÜ usuteaduskonnas Ülikooli 18–313, Tartu, korrastamata ja pagineerimata. Järgnevas loetelus kirjeldatakse kaustas leiduvat teemade kaupa:

1996. aasta konverentsi korraldamisega seotud dokumendid (kavad, kirjavahetus).

Seltsi asutamisdokumendid (sh põhikiri, R. Altnurme ja R. Saardi kirjavahetus, Eesti Kirikuloo Seltsi asutamiskoosoleku protokoll, juhatuse koosoleku protokoll nr 1 jms).

Seltsi asutava toimkonna koosolekute protokollid.

Seltsi konverentside ja ettekandekoosolekute kavad.

Seltsi üldkogude protokollid.

Seltsi liikmeks astumise avaldused.

Seltsi infolehed.

Kirjandus

Altnurme, Riho. 1999. „Eesti Kirikuloo Seltsi esimesed aastad“. *Ajalooline Ajakiri*, 3/4: 169–172.

Altnurme, Riho. 2000. *Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik ja Nõukogude riik 1944–1949*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Altnurme, Riho. 2003. „Viron kirkkohistoriallisen seuran ensimmäiset vuodet“. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 2002*: 213–216. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Eesti kiriku- ja religioonilugu. 2018. Ed. Riho Altnurme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Eesti oikumeenia lugu. 2009. Ed. Riho Altnurme. Tartu, Tallinn: Tartu Ülikool, Eesti Kirikute Nõukogu.

Eesti teoloogilise mõtte ajaloost: sissejuhatavaid märkusi ja apokrüüfe. 2006. Ed. Riho Altnurme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- EK. 1997. „Kirikuajaloo konverents Tartus“. *Eesti Kirik*: 42, 22.10.
- Estnische Kirchengeschichte im vorigen Jahrtausend = Estonian Church History in the Past Millennium*. 2001. Ed. Riho Altnurme. Kiel: Friedrich Wittig Verlag.
- Friedenthal, Meelis. 2008. *Tallinna Linnaarhiivi Tractatus moralis de oculo*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Johan Kõpp 125. 2000. Ed. Riho Altnurme. Tartu: Eesti Kirikulooselts.
- Jürgenstein, Lea. 1999. „Johan Kõpule pühendati konverents“. *Eesti Kirik*: 48, 1.12.
- Jürgenstein, Lea. 2000. „Esitleti kaht raamatut Eesti kirikuloost“. *Eesti Kirik*: 21, 10.05.
- Jürgenstein, Toomas. 2001. „Eesti kirikulooselts neljas keeles“. *Eesti Kirik*: 4, 24.01.
- Ketola, Mikko. 1997. „Virolais-suomalinen tutkijakokous „Eesti kirikulugu“ Tartossa 7.–8.6.1996“. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 1996*: 259–266. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Ketola, Mikko. 2000. *The nationality question in the Estonian Evangelical Lutheran Church 1918–1939*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Klaas, Urmas. 1996. „Eestis luuakse kirikulooselts“. *Postimees*: 134, 10.06.
- Lotman, Piret. 2010. *Heinrich Stahli pastoraalne tegevus Rootsi Läänemere provintside 17. sajandi esimesel poolel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Luther, Martin. 2012. *Valitud tööd, ed.* Urmas Petti. Tartu: Ilmamaa.
- Raudvassar, Liina. 1998. „Jätk kirikuloos tutvustamisel“. *Eesti Kirik*: 14, 8.04.
- Religion and Resistance. 2013. *Edd.* Riho Altnurme, Irina Paert. *Usuteaduslik Ajakiri*, special issue, 1.
- Rommel, Atko. 2011. *Religioonivastane võitlus Eesti NSV-s aastail 1957–1990. Tähtsamad institutsioonid ja nende tegevus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ringvee, Ringo. 2011. *Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rohtmets, Priit. 2007. *Rektor Johan Kõpp*. Tartu: Aasta Raamat.

- Rohtmets, Priit. 2012. *Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rohtmets, Priit. 2018. *Riik ja usulised ühendused*. Tallinn: Siseministeerium.
- Rohtmets, Priit. 2019. *Eesti usuelu 100 aastat*. Tallinn: Post Factum.
- Estland, Lettland und westliches Christentum. Estnisch-Deutsche Beiträge zur Baltischen Kirchengeschichte = Eestimaa, Liivimaa ja Lääne kristlus. Eesti-Saksa uurimusi Baltimaade kirikuloost*. 1998. Edd. Siret Rutiku, Reinhart Staats. Kiel: Friedrich Wittig Verlag.
- Saard, Riho. 1998. *Eesti kirikuajaloo bibliograafia = Viron kirkohistorian bibliografia 1918–1997*. Helsingin yliopiston Ortodoksian ja Itä-Euroopan kirkkojen tutkimuksen latoiksen julkaisu III. Helsinki: Helsingin Yliopisto.
- Saard, Riho. 2000. *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine, 1870–1917*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Saard, Riho. 2008. *Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis: peatükk XX sajandi Eesti teoloogilises mõtteloos*. Tallinn.
- Saard, Riho. 2013. *Kristluse ajalugu selle algusest tänapäevani*. Tallinn: Argo.
- Saard, Riho. 2018. *Ristitud eestlane. Kristluse ajalugu Eesti keskajast tänapäevani*. Tallinn: Argo.
- Saard, Riho. 2019. „Viron kirkkohistorian elpyminen vuoden 1991 jälkeen“. *Aatteiden ja herätysten virrassa. Jouko Talosen juhlakirja, edd. Timo Kapanen, Nico Lamminparras*: 305–308. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Simmermann, Edakai. 1997a. „Eesti Kirikuloo Seltsi põhikiri vastu võetud“. *Eesti Kirik*: 22, 4.06.
- Simmermann, Edakai. 1997b. „Konverents „Eesti kirikulugu““. *Eesti Kirik*: 24, 18.06.
- Simmermann, Edakai. 1997c. „Konverents „Eesti kirikulugu““. *Kleio*, 2 (20): 52–53.
- Suurvärv, Avo. 1998. „Eesti Kirikuajaloo Seltsi päevalt“. *Eesti Kirik*: 30, 29.07.
- Sõtšov, Andrei. 2008. *Eesti Õigeusu piiskopkond nõukogude religioonipoliitika mõjuväljas 1954–1964*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vihuri, Veiko. 2007. *Hugo Bernhard Rahamägi, EELK teine piiskop 1934–1939*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Võsa, Aira. 2006. *Johann Georg Gichtel – teosoofilise idee kandja varauusaegses Euroopas*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Veebiallikad

EKLSi koduleht, <https://kirikulugu.ee/> (20.11.2021).

The Finnish Society of Church History, <http://www.skhs.fi/en/> (17.11.2021).

Kirjalikud teated

Priit Raudkivi e-kiri Riho Altnurmele, 11.2.2022.